

IL-ĠOBON TAN-NAR

Ġuži Gatt

Fost il-hrejef miġbura minn Patri Manwel Magri u li dehru għall-ewwel darba fis-sensiela *Mogħdija taż-Żmien*, insibu waħda maghrufa bhala "l-Hrafa tax-Xhur". Din tghid li darba kien hemm raġel fqir li hareġ għodwa waħda jimxi għal għonq it-triq, sab bieb kbir miftuh, dahal, ra mejda mifruxa fid-dahla tad-dar, u madwar il-mejda tnax-il ruh jieklu. It-tallab ma kienx jaf, imma dawk l-irġiel jieklu mal-mejda kienu t-tnax-il xahar tas-sena.

Talabhom xi haġa ghax: "Anqas belgħa ma ħadt illum" qallhom il-fqir. "Oqgħod mal-mejda" qalulu, "u kul magħna". Meta xaba', wieħed mill-irġiel – li fil-fatt kien Jannar, imma l-fqir ma kienx jaf li dak kien Jannar – staqsieh:

"Xbin, x'jghidu n-naħa tagħkom fuq Jannar?"

U l-fqir, peress li kien raġel sewwa, wiegħbu li Jannar kien xahar tax-xita u ta' kull gid...ħaxix isir u kulma tixtieq qalbek.

"Xi waħda mqabbla ma jghidux?" reġa' staqsieh Jannar.

"Ara x'qallek," wiegħbu l-fqir, "ngħidlek kemm trid":

"Jannar dejjem jitrekken fid-dar."

"Meta x-xemx issaħħan f'Jannar

lkollok biex fis-sajf timla d-dar".

"Qamar Jannar hareġ ix-xebbiet mill-ghar; hasbuh bi nhar!"

Jannar tbišem u l-ohrajn bdew jidhku. Biex ma ntawwalhiex, anke Frar ried ikun jaf in-nies x'jghidu fuqu, u l-fqir reġa' wiegħbu bit-tajjeb ukoll:

"Frar fawwar, Tal-bidwi ghana fid-dar."

"Fix-xahar ta' Frar, l'zra', saqqi, u baqqi l-habaq għadsi!"

U baqa' sejjer hekk: għal kull mistoqsija tal-ohrajn, iħoll ilsien u għat-tifhir u jtella' mas-smewwiet ix-xhur kollha.

Meta ġie biex iqum, talabhom xi haġa għall-mara u t-tfal, ghax imsieken bil-ġuħ. Jannar ħa f'fidu mindil (maktur) tal-ħobż, tahulu, u qallu: "Meta trid xi haġa għid: 'lfrex!', itlob li tixtieq qalbek, u jġigik. Meta ma trid aktar għid: 'Arfa!', u l-mindil jintena waħdu. Ħudu miegħek; ma hux għal darba biss, imma għal kemm trid."

Il-fqajjar iżzieh ħajr, xtieg lilu u lil shabu mitt elf ġid, u telaq lejn id-dar.

Malli wasal qal lill-mara: "Mari, issa jkollkom x'tieklu bix-xaba'!" Hareġ il-mindil mill-ħorġa, qallu: "lfrex", u l-mindil firixlu ikla tabrom il-mustacċi!. Isimgħu f'it il-ħrafa x'tghid li kien hemm mifrux fuq il-mindil:

Meraq tal-fekruna tal-bahar magħqud bhall-baqta.

Ross fil-forn.

Hobż tas-smid.

Baqra bil-fenek ġewwa fiha (hawnhekk baqra hi dugh tal-fuhhar).

Hasi mohxi (mimli).

Qassatat tal-ful u l-pizelli.

Qubbajt tal-ghasel abjad.

Imqaret shan shan.

Ħabbghaziż għat-tfal.

Boqqa nbid ta' Alikant.

Boqqa ohra ta' Malag mill-qadim.

Frott għal qalbek, sa dulliegħa ta' Tripli fiha daqs kajjikk.

Imma mill-lista ta' affarijiet tal-ikel ħallejna waħda barra ghax xtaqna naghzluha mill-ohrajn u nithaddtu f'it fuqha. Ħallejna barra l-fatt li fuq il-mindil kien hemm ukoll il-**Ġobon tan-Nar**.

Il-Knisja f'Għawdex tahroġ perjodiku ta' kull xahar jismu "Il-Ħajja f'Għawdex". Fil-ħarġa ta' Diċembru 2006, Anton F. Attard kiteb artiklu fuq dan il-ġobon tan-nar ghax, mid-dehra, Għawdex kien għad hemm xi xjuħ li jiftakru lil nieshom jagħmlu dan il-ġobon. Anton F. Attard semma lil Manwel tal-Kumpar, li kien armat ħdejn ta' Savina, ir-Rabat t'Għawdex; lill-Pespus u liż-Żebbuġi, t-tnejn minn Ta' Sannat; lin-Nigru, mix-Xagħra; u lil Leli Farrugia, t-Trijestri, mir-Rabat. Dawn kollha, b'xi mod jew iehor, jew ghax kienu jbigħuh, jew ghax kienu jagħmluh, kellhom x'jaqsmu, dari, mal-ġobon tan-nar.

M'għandniex xi ngħidu, illum ma fadal hadd minn dawn it-talin. Imma peress li xtaqt

nitkixxef iktar, fettilli nkellem lil Consiglia Azzopardi, minn Ta' Sannat u bis-sahha taghha sirt naf lil Felica Saliba, taż-Żebbuġi, minn Ta' Sannat stess, u lil Liza Mizzi, ta' Ġakbu, mill-Għarb. Din il-kitba li ġeja ngabret bis-sahha taghhom ilkoll.

Liza Mizzi, illum mgħobbija bil-ghomor, fi żmienha kienet raħħala. Familtha kienu jrabbu l-bhejjem. Il-bhejjem kienu jagħtu l-ħalib, li kien jinbiegħ jew frisk, x'aktarx mibgħut lejn Malta, jew magħmul fi gbejniet, friski, moxxi, jew tal-bżar. Imma xi kultant ir-raħħal kien jibqa' b'iktar ħalib milli kien jiflaħ jikkonsma jew ibiegħ. Dan kien jiġri l-aktar meta d-dgħajsa jew vapur tal-mogħdija bejn Malta u Għawdex ma kienx jahdem.

Il-ħalib iż-żejjed kien jintefa' go kaldarun apposta u JITTAMMAS bhas-soltu; qisek se tagħmel il-gbejniet. "Jittammas" jiġifieri titfagħlu l-QTAR TAT-TAMES. Bil-qtar tat-tames, il-ħalib JOBQOT – jiġifieri parti minnu tibbies u ssir BAQTA, u l-parti l-oħra ssir ilma u jissejjaħ XORROX. Il-ħalib malajr jobqot jekk it-tames ikun tajjeb, imma qabel ma l-proċess

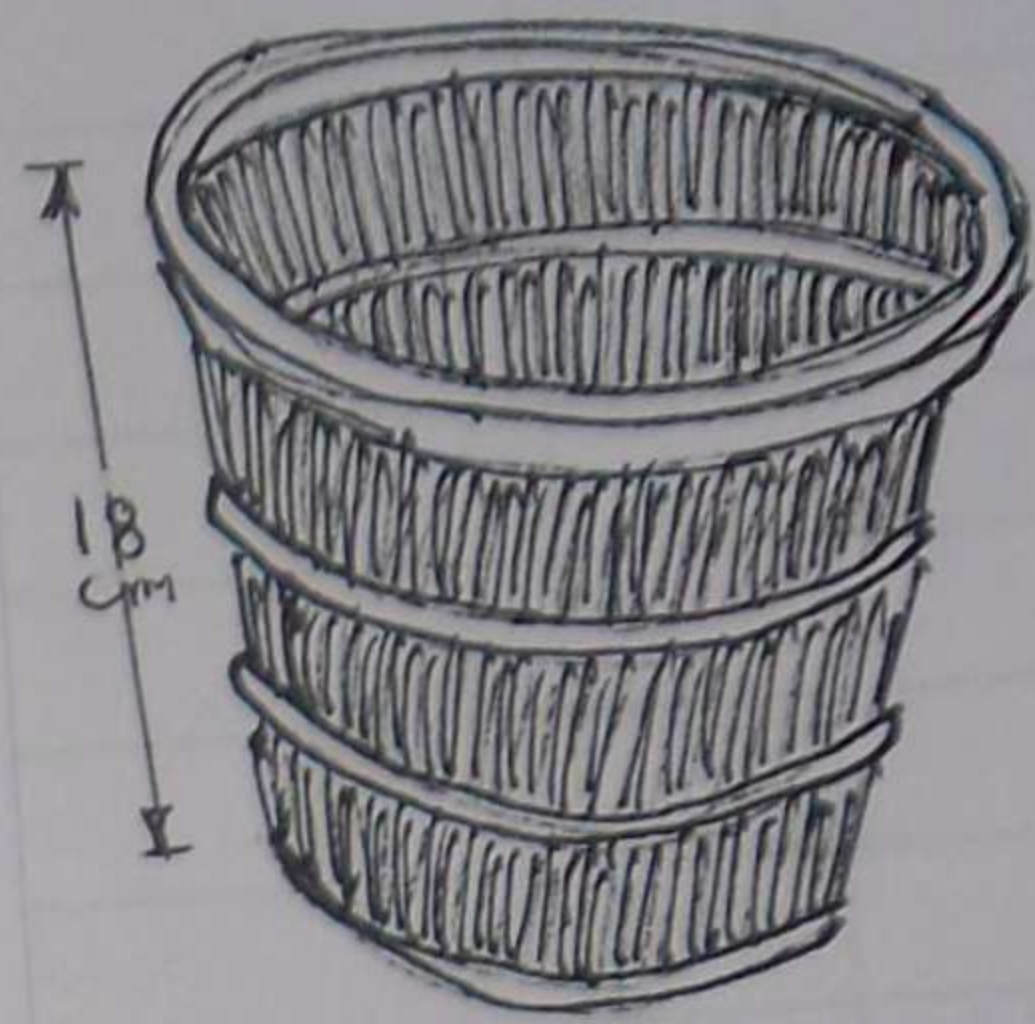
jintemm – jiġifieri meta l-baqta tkun għadha fi stat li tista' tibbies ftit iehor, il-kaldarun bil-ħalib jittella' fuq in-nar. Hu għalhekk li l-ġobon jissejjaħ "ġobon tan-nar". Dari kien jintuża kenur, imma fi żminijiet eqreb lejna kinet tintuża spiritiera tal-istim (primus). Il-ħalib jithalla jishon sew, imma ma jithalliex jiftaħ jagħli. Hawnhekk tidhol is-sengħa. Liza ta' Ġakbu qattli li "x-xogħol wahdu jurik", imma bħal f'kollox, għal dil-biċċa xogħol irid ikollok ix-xeħta. Malli tara li l-ħalib imtammas se jiftaħ jagħli, tniżżlu minn fuq in-nar u thallih jibred.

QWIELEB KBAR

Hawnhekk issa trid iġġib xi ftit qwieleb kbar, bħal dawk li jintużaw għall-irkotta; u l-pass li jmiss ikun li terfa' l-baqta minn ġox-xorrox u titfagħha fil-qwieleb. Kieku dil-biċċa xogħol nagħmluha illum, m'għandix dubju li nerfġu il-baqta b'xi mgħarfa kbira jew b'kuċċarun. Imma meta Liza Mizzi kienet qed tispjegali dil-parti tal-proċess, użat kelma li lili tgħidx kemm għoġbitni u nixtieq naqsamha magħkom:

Kaldarun tal-enemel li fih Felic Camilleri Taż-Żebbuġi, minn Ta' Sannat, kien itammas il-ħalib biex jagħmel il-ġobon. Disinn meħud minn ritratt provdut minn Felica Saliba

Qaleb kbir magħmul mis-simar. Disinn meħud minn ritratt provdut minn Felica Saliba.

Aħna, fil-Malti, nużaw il-kelma "ħafna", bħal meta nġhidu "Ġanni għandu ħafna flus". Issa jekk inti toqgħod bil-pinna u bil-klamar tista' tgħid li l-kelma "ħafna" proprjament tfisser *a handful* – ponn, jew dak l-ammont li jirnexxielek TAHFEN b'id wahda. Jiġifieri kien hemm żmien li wieħed seta' jgħid: "Ċikku daħħal idu fis-sassla u qabad ħafna flus", u din is-sentenza kienet tintfiehmem li Ċikku *picked up a handful of coins*. Biż-żmien, il-kelma "ħafna" giet tfisser kif tfisser illum – jiġifieri *a lot*. Issa Liza Mizzi qattli: "Taqbad il-baqta HAFEN HAFEN minn ġol-kaldarun u titfagħha fil-qaleb". Meta lissnet il-kelma "ħafen" għamlet il-pali ta' jdejha flimkien, biex turini kif. Mela fil-waqt li l-kelma "ħafna" tfisser b'kemmi tista' taħfen b'id wahda, il-verżjoni maskili tal-kelma, jiġifieri "ħafen", tfisser b'kemmi tista' taħfen b'idejk it-tnejn. Kelma sabiħa li biħsiebni nibqa' niftakarha.

Mela taqbad il-baqta HAFEN HAFEN minn ġol-kaldarun, u titfa' kull ħafen ġol-qaleb. Il-ħafen baqta li titfa', jiċċattja fil-qiegħ tal-qaleb, għax il-baqta tkun ratba. Qabel ma titfa' t-

**Lisa ghamlet il-pali ta' jdejha flimkien
Biex turini kif ikun HAFEN**

tieni hafen, trid tferrex il-b ar iswed IMKISSER fuq l-ewwel saff ta' baqta. U ajt il-kelma "imkisser" ghax Li a fessritli li - ibe tal-b ar iswed ma jridux ikunu mishuqin jew mit unin b'mod li jsiru trab, imma sempli ement imkissra b'xi ha a iebsa biex i - ib a tinqasam fbi iet ikbar minn traba. Mela titfa' l-b ar mkisser fuq l-ewwel saff, taqbad hafen iehor baqta' minn ol-kaldarun u titfghu fuq il-b ar. Terga' troxx il-b ar fuq dan it-tieni saff, u tibqa' sejjer hekk sakemm timla' l-qaleb sa fuq. Il-qaleb mimli baqta jithalla joqtor, imbaghad jitqieghed x'imkien ghall-frisk, ghal ftit img at, sakemm il-baqta tinxef, tibbies, u ssir obon. Hi u tinxef, il-baqta tinxtorob uti kien - tin el anke sanofs il-volum li kellek fil-bidu, imma xorta tispi a b' obna farm ikbar minn bejna.

Skont Liza Mizzi ta' akbu, din il- obna kienu mbag ad jghaddsuha fil-hall ghal xi urnata jew tnejn, biex tiehu t-toghma tal-hall ukoll, imbaghad iroxxu fuqha aktar b ar mithun. Ti i qisha bhal bejna tal-b ar kbira, u kienu jaqtghu minnha u jbig uha bl-u in.

OBON TA* SQALLI

F'G awdex g adhom sallum isemmuh dan il- obon. Felica Saliba ta - ebbu i, li toqg od fi Triq il-Knisja, Ta' Sannat, tiftakar li nannuha Feli , kien jaghmel il- obon u l-butir, u kien isiefru barra minn Malta (jew minn Ghawdex) x'aktarx lejn Sqallija. Il-butir u l- obon kienu jrtqieghdu o kaxxi mag mula mil-landa, u li fuqhom kien ikollhom miktub:

BUTTER
C. FELIC
11 Sda: Chiesa
SANNAT GOZO *

"C. Felic" tfisser: Camilleri Felic, innannu ta' Felica. Skont Felica, il-kaxxi kienu jmorru barra minn

Malta mimlija bil- obon u l-butir li kien jaghmel nannuha, u jergghu ji u Malta vojta; biex jer ghu jimtlew. Id-disinn fhawn taht hu mehud minn ritratt ta' wahda minnhom. Felica urietna wkoll il-qwieleb u l-kaktaruni, li minn ritratti taghhom saru d-disinji li jidhru fdan l-ariklu. Il-kaldaruni kienu jitqieghdu fuq l-ispirtieri tal-istim (primus).

Xtaqt hafna nkun naf m'ghand Felica nannuha kif kien jaghmel il-butir, imma ma kenitx taf. Fil-Matti, l-kelma "butir" x'aktarx ejja mill-lsqalli: *butiru*. Imma fil-lingwa Maltija (kienet) te isti wkoll il-kelma Semitika: SEMEN, li turi li niesna ilhom jafu bis-semen, ji ifieri bil-butir, minn mien in-nisel tal-ilsien Malti. Ghad hawn xjuh, li ltqajt maghhom jien, li ghadhom jiftakruha din il-kelma. Ghalihom is-semen hu dak il-malerjal li jibqa' johro mill- bejniet tal-b ar meta dawn ikunu mah una fit-tul fxi flixkun jew arra. Niesna dari kienu jiaqqtu dak l-artab minn mal-bejniet u j iduh ghat-toghma mal-minestra, kawlata, jew ma' x'hiex iridu. Imma etimolo ikament, semen tfisser "butir", u IBDA, kelma ohra li Hum qieghda biss fid-dizzjunarju, tfisser "krema". obon tan-nar, semen, u ibda: kollha jfakkruna x'kellna fl-imghoddi u x'armejna matul i - mien, kemm fdik li hi lingwa, u kemm fdik li hi kultura taghna.

© u iGatt

**Kaxxa tal-metall (landa) li fiha C. Felle kien
Isiefer Il-butir u l- obon barra minn Malta.**